

Coronamonitor Zuid-Holland #3

De impact van de Corona-uitbraak op de economie van
Zuid-Holland

Datum: 16 april 2020

provincie
ZUID HOLLAND

METROPOOLREGIO
ROTTERDAM DEN HAAG

Innovation
Quarter

Inleiding

Voor u ligt de derde editie van de Coronamonitor Zuid-Holland. Deze monitor is een gezamenlijk product van de Economic Board Zuid-Holland, InnovationQuarter, Metropoolregio Rotterdam Den Haag en Provincie Zuid-Holland. De doelstelling van deze monitor is inzicht verschaffen in de economische impact van de COVID-19-uitbraak op de economie van Zuid-Holland. De Zuid-Hollandse economie vormt een belangrijk deel van de Nederlandse economie. Negatieve effecten op de economie van Zuid-Holland zijn dus op nationaal niveau voelbaar.

Aan de hand van actuele cijfers, beelden en analyses beschrijven en duiden we deze in de monitor de zichtbare en de te verwachten economische gevolgen van de COVID-19-uitbraak. De economie van Zuid-Holland heeft een sterk internationaal karakter en is in hoge mate verweven met de Nederlandse en de wereldeconomie. Om die reden is de indeling van deze monitor gelaagd. We starten met een beschrijving van de gevolgen voor de wereldeconomie, vervolgens bespreken we de gevolgen voor de Nederlandse economie en we sluiten af met de gevolgen voor de regionale economie van Zuid-Holland.

Dit is de derde Coronamonitor Zuid-Holland. De komende periode zullen we deze monitor regelmatig vernieuwen wanneer er nieuwe feiten en cijfers voor handen zijn. Gelet op de snelle ontwikkelingen en de beperkte toegang tot actuele cijfers, spreekt het voor zich dat de analyses in deze monitor voorlopig zijn. Mocht u vragen of opmerkingen hebben over de monitor, dan kunt u contact opnemen met Jan Jacob Vogelaar (janjacob.vogelaar@innovationquarter.nl).

Kerncijfers Zuid-Hollandse economie als % van Nederland

Bron: Economic Board Zuid-Holland en Erasmus Centre for Entrepreneurship

	162	miljard euro BNP	21%
	1,9	miljoen banen	20%
	3,1	miljard euro R&D	23%
	75	miljard euro export	23%
	595	scaleups	21%

I. Gebiedsbeeld

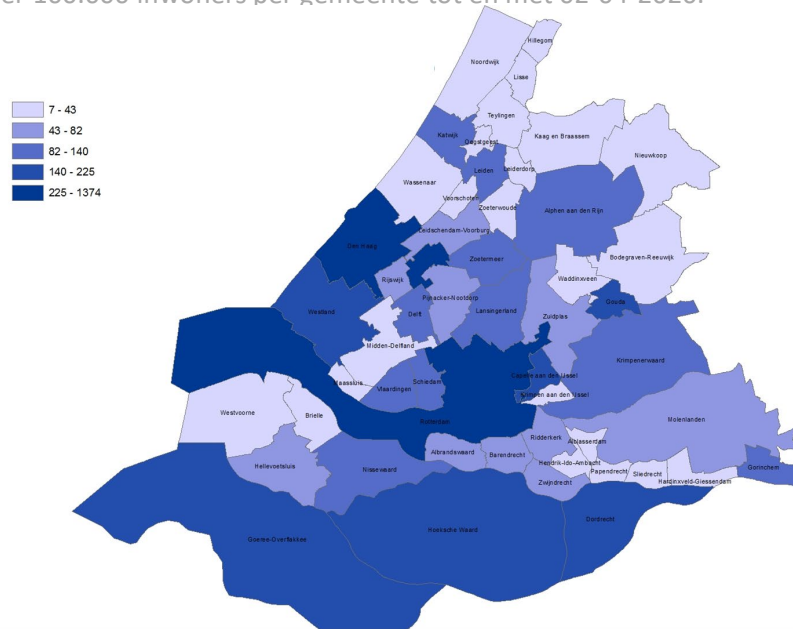
Corona-impactmonitor Zuid-Holland #3

Aantal coronabesmettingen

- Wereldwijd: >2.100.000 cases
- Nederland: 29.214 cases, 9.309 ziekenhuisopnames
- Zuid-Holland: 1563 ziekenhuisopnames (16,8%)

In het ziekenhuis opgenomen COVID-19 patiënten Zuid-Holland

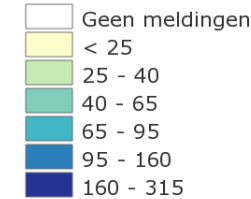
Per 100.000 inwoners per gemeente tot en met 02-04-2020.

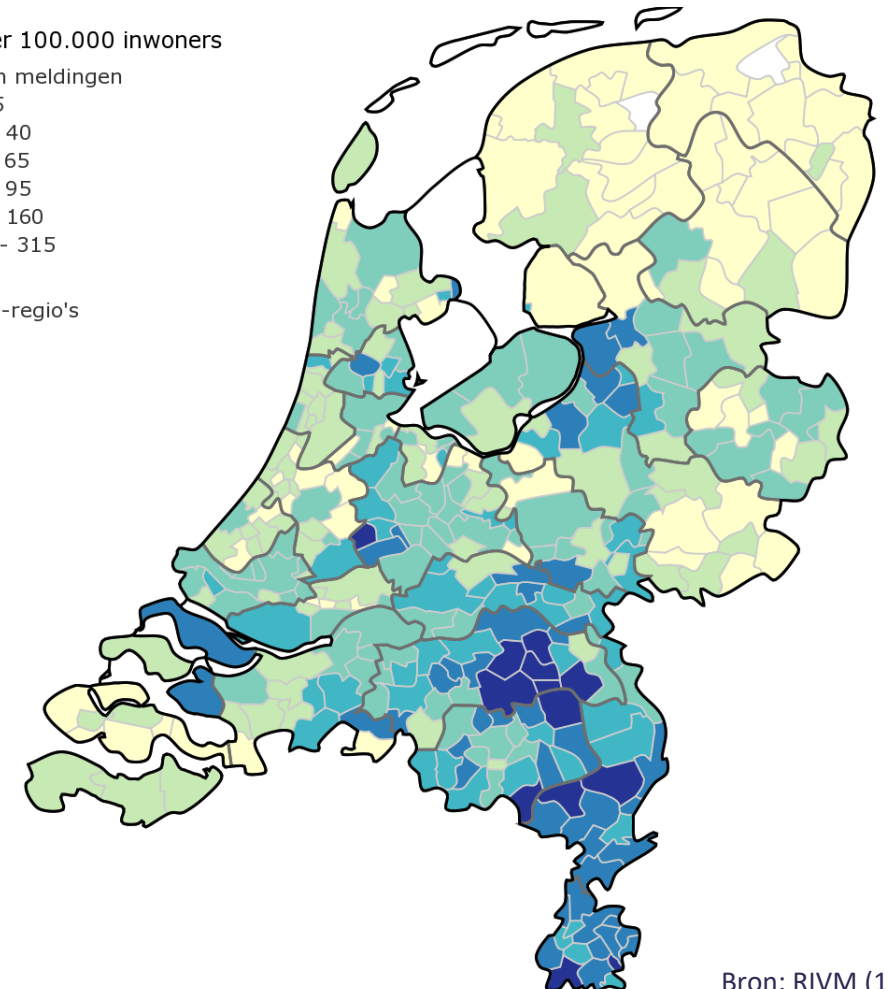
In het ziekenhuis opgenomen COVID-19 patiënten

Per 100.000 inwoners per gemeente tot en met 16-4-2020

Aantal per 100.000 inwoners

— GGD-regio's

II. Effecten wereldeconomie en Nederlandse economie

Corona-impactmonitor Zuid-Holland #3

Wereldeconomie

Eerste beelden:

- De aandelenbeurzen hebben **positief gereageerd op het steunpakket** van 2000 miljard USD dat de Verenigde Staten hebben aangekondigd, maar hebben in maart 2020 historische verliezen geleden. Olieprijzen staan historisch laag, maar lijken enigszins te herstellen.
- Aantal vluchtboekingen en **consumentenvraag zijn drastisch gedaald**. Inmiddels hebben bijna 7 miljoen Amerikanen een ww-uitkering aangevraagd.
- EU-lidstaten komen met **eigen steunpakketten**, die verschillen in omvang zijn groot. De Europese Centrale Bank heeft het Pandemic Emergency Purchase Programme aangekondigd t.w.v. €750 miljard.

Verwachte effecten:

- Sterke afname economische groei leidend tot een **recessie**. De precieze schattingen lopen uiteen. Het IMF verwacht in 2020 3% krimp.
- De WTO verwacht dat de **wereldhandel** 13% (optimistisch scenario) tot 32% (pessimistisch scenario) **afneemt**. Export vanuit Azië en Noord-Amerika wordt het hardst geraakt en dienstenexport wordt harder geraakt dan productie-export, als gevolg van reisrestricties. Afhankelijk van de duur van de crisis wordt herstel in wereldhandel verwacht in 2021. **Open economieën**, zoals Luxemburg en Singapore, die het meest importeren uit landen die het hardst zijn geraakt ondervinden hier het **langste last** van, meldt ING.
- Mogelijk verdere **afname productiviteitsgroei**, omdat R&D-budgetten worden aangewend voor dagelijkse operatie.
- Mogelijk significante **verandering globale waardeketens** na de coronacrisis.
- Er **ontstaan ook kansen** voor ondernemerschap. Hoogleraar ondernemerschap Daniel Isenberg ziet kansen op ten minste vijf thema's: *home centrality, distributed knowledge, safe separation, flexible resilience* en *physically apart socially together*.

Wereldeconomie

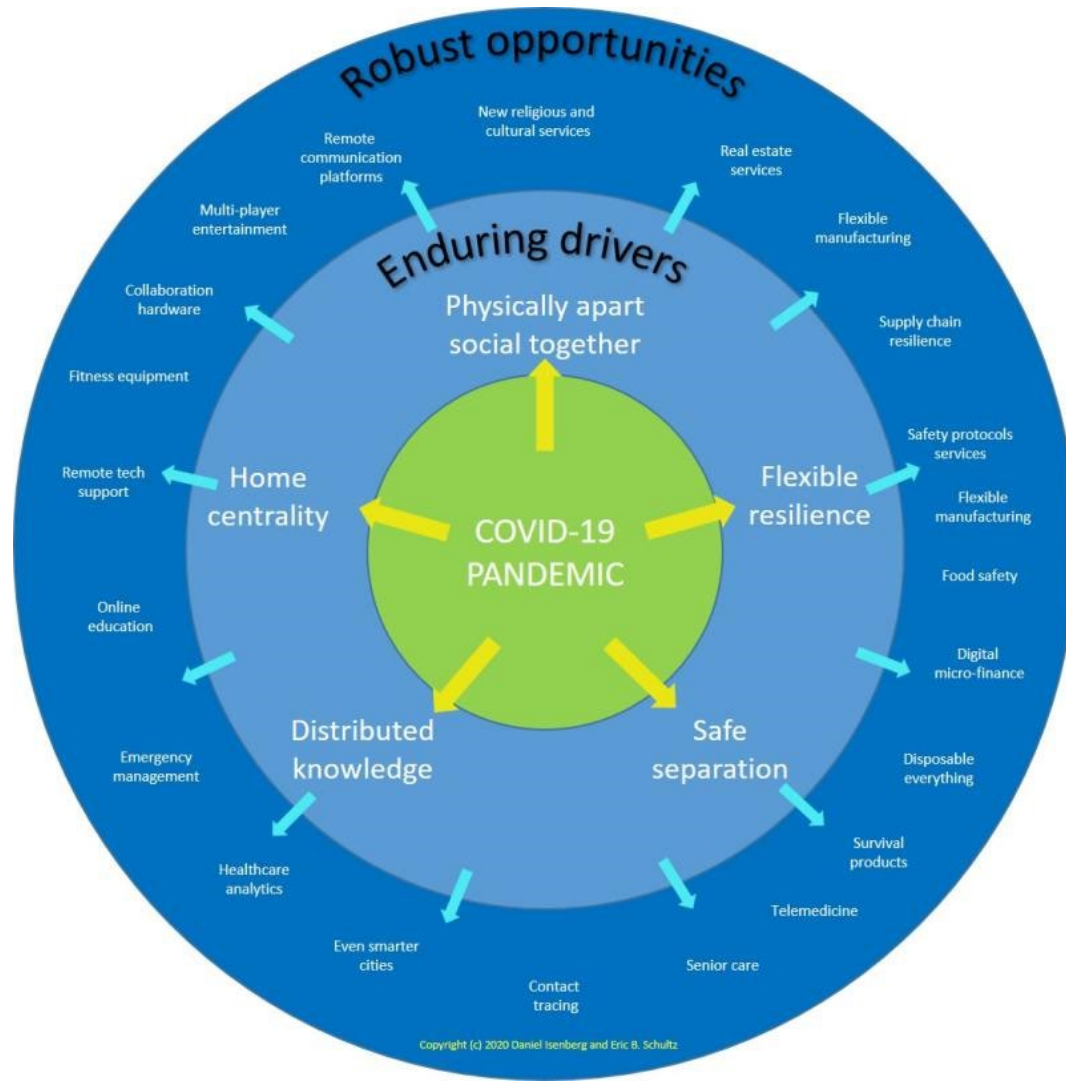
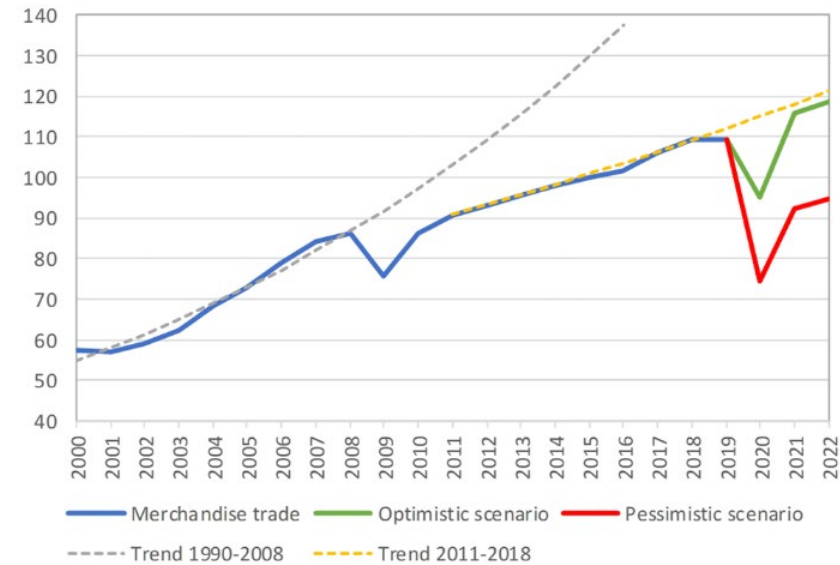

Chart 1 - World merchandise trade volume, 2000-2022

Index, 2015=100

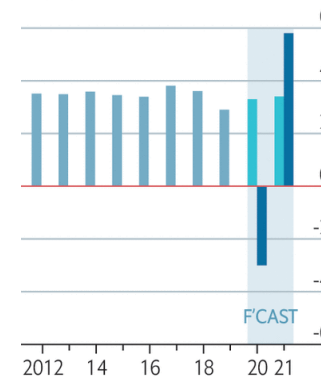
Source: WTO Secretariat.

Sudden stops

GDP, % change on a year earlier

Actual Forecast made in January 2020 April 2020

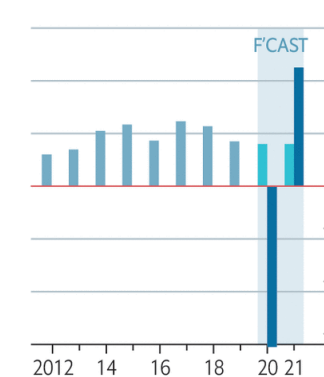
World

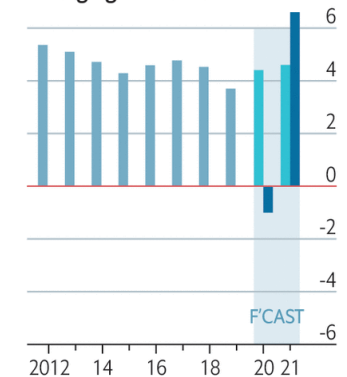
Source: IMF

The Economist

Rich countries

Emerging countries

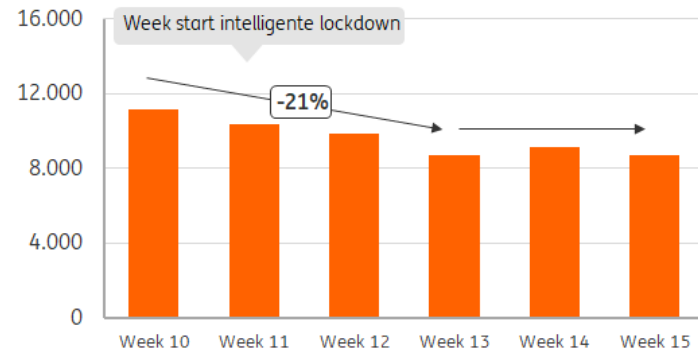
Bron: Economist, Prof. Isenberg, WTO.

Eerste beelden Nederlandse economie

- **Koersen herstellen zich verder in historisch slechte maand voor AEX.** Verlies is ca. 20% t.o.v. midden februari. Die daling raakt onder andere pensioenfondsen, en daarmee het merendeel van de Nederlanders.
- **Consumentenvraag stukt.** Consumentenvraag neemt sterk af. Dat blijkt onder andere uit analyses van pintransacties van ABN Amro en ING en de verkoop o.a. van auto's. Zowel consumenten- als producentenvertrouwen krijgt een flinke knauw.
- **Aantal nieuwe WW-uitkeringen stijgt met 42%.** ING meldde eerder al dat de angst voor baanverlies toeneemt. Uit cijfers van het UWV blijkt dat het aantal nieuwe WW-uitkeringen sterk is gestegen. In maart verstrekke UWV 37.800 nieuwe WW-uitkeringen. Een stijging van 42% t.o.v. februari en 53% t.o.v. maart 2019. Met name vanuit de horeca, uitzendbranche en cultuursector komen veel aanvragen.
- **Veel branches worden geraakt.** Bijna 80% van de brancheorganisaties geeft aan de komende drie maanden te worden getroffen door de crisis, blijkt uit een enquête van VNO-NCW. Werkgevers verwachten een terugval in omzet van 25% in maart en 50% in april. Van de bedrijven overweegt 16% om een of meer bedrijfsvestigingen te sluiten of is daar al mee bezig.
- **Elektriciteitsverbruik daalt met 21%.** ING meldt dat het elektriciteitsverbruik de afgelopen 3 weken 21% lager lag dan voor de coronamaatregelen. Daarvan kan 13% worden toegerekend aan corona.
- **Bedrijven zetten in op behoud van personeel.** Desondanks zetten de meeste bedrijven in de tot voor kort krappe arbeidsmarkt in op behoud van personeel. Eén op de tien werkgevers geeft aan afscheid te nemen van flexibel personeel. Drie op de tien houden de optie open om dat alsnog te doen. Het aantal online vacatures is met 24% afgenomen t.o.v. begin 2020.
- **Veel bedrijven vragen NOW aan.** Het UWV meldt dat inmiddels meer dan 85.000 bedrijven NOW hebben aangevraagd. Inmiddels hebben 70.000 bedrijven geld uitgekeerd gekregen, bij elkaar goed voor ca. €1,3 miljard.
- **Minder nieuwe bedrijven, toename faillissementen valt voorsnog mee.** Het aantal KvK inschrijvingen ligt 40% lager dan een jaar geleden. Het aantal faillissementen nam in het eerste kwartaal met 3% toe ten opzichte van het eerste kwartaal van 2019. Het is waarschijnlijk dat faillissementen de komende tijd verder oplopen.

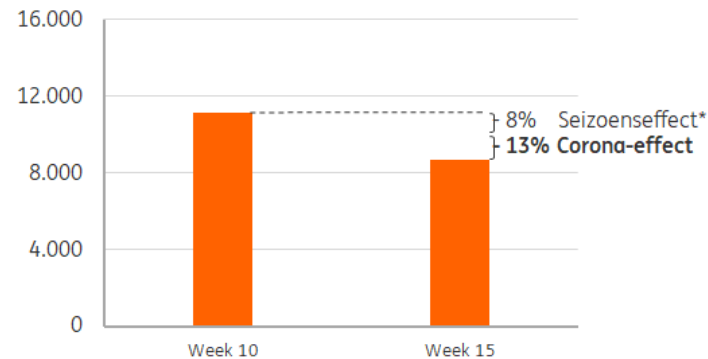
Eerste beelden Nederlandse economie

**Elektriciteitsverbruik afgelopen 3 weken stabiel op 21% lager
lager niveau dan voor de coronamaatregelen...**
Gemiddelde elektriciteitsverbruik per dag in megawatt

Bron: EntsoE

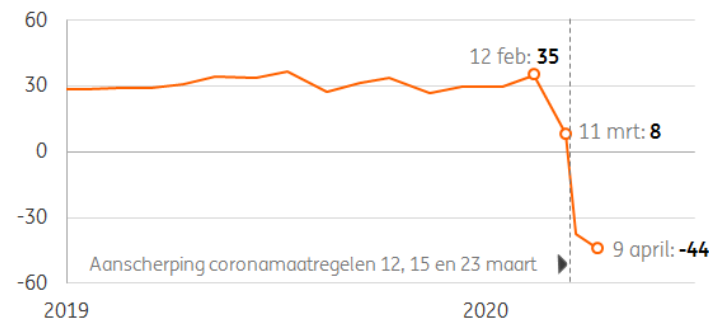
**...van die 21% is twee derde toe te schrijven aan de gevolgen
van de corona-maatregelen**
Gemiddelde elektriciteitsverbruik per dag in megawatt

* Inclusief de toename van zonne-energie
Bron: EntsoE

Vertrouwen in de economie zakt verder weg

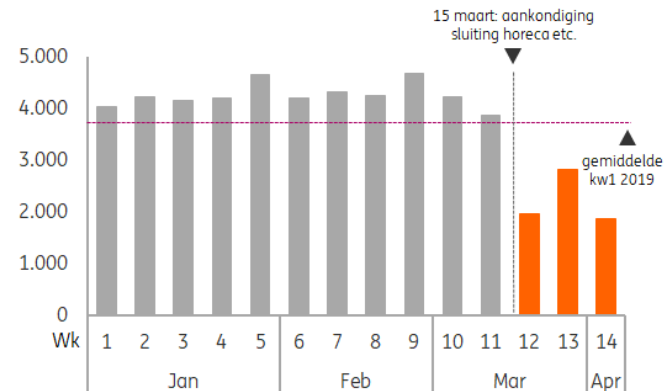
Saldo van positieve en negatieve antwoorden op vraag 'hoe staat de economie er voor?'

Bron: ING Vraag van Vandaag

**Aantal nieuwe ondernemers daalt sterk na aankondiging van
overheidsmaatregelen in verband met het coronavirus**

Inschrijvingen per week in 2020 bij de Kamer van Koophandel

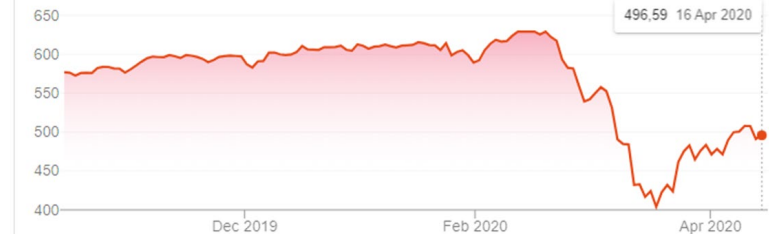

Bron: KvK, bewerking ING Economisch Bureau

AEX index
INDEXEURO: AEX

497,21 +6,08 (1,24%) ↑
16 Apr, 09:23 CEST · Disclaimer

1 day 5 days 1 month 6 months YTD 1 year 5 years Max

Open 498,54 High 499,32 Low 495,61

Bron: AEX, ING.

Verwachtingen Nederlandse economie

- **Recessie onvermijdelijk, werkloosheid loopt op.** De lengte en diepte van het economisch zwaar weer zijn nog lastig voorspelbaar, maar een recessie is onvermijdelijk. Er is sprake van een gecombineerde vraag- en aanbodschock in de economie. Ook de werkloosheid loopt op, flexwerkers verliezen als eerste hun baan.

Verschillende partijen hebben scenario's doorgerekend. Afhankelijk van het scenario krimpt de economie volgens het CPB 1,2% tot 7,7%. In het lichtste scenario herstelt de economie al in het derde kwartaal van 2020. Het IMF verwacht een krimp van de Nederlandse economie van maar liefst 7,5% in 2020. Dat is fors hoger dan de gemiddelde verwachting voor rijke landen. Ook het IMF verwacht herstel in 2021.

- **Oplopende staatsschuld blijft te dragen.** Nederlandse overheidsschuld (als % van BBP) is relatief laag t.o.v. andere EU-lidstaten, dat geeft ruimte. Zowel CPB als DNB concluderen: de staatsschuld blijft te dragen. Zelfs met aangekondigde steunmaatregelen, die volgens schatting ING kunnen oplopen tot €61 miljard, blijven we waarschijnlijk onder de EBU-norm van 60%.
- **Waardeketens veranderen.** Het is mogelijk dat globale waardeketens worden verlegd. Kostenefficiëntie is niet langer het enige criterium. Daarnaast nemen de voorraden in Nederland mogelijk toe. Pieter Hasekamp, directeur CPB: *“Bedrijven zijn erg afhankelijk geworden van internationale waardeketens. Veel just in time delivery, weinig voorraden.”*
- **We bereiden ons voor op een “anderhalvemeter economie”.** Rabobank concludeert dat bijna 90% van de economische activiteit in Nederland kan met ten minste anderhalve meter afstand tot anderen plaatsvinden, waarvan 43 procentpunt geheel thuiswerkt. In de ICT, specialistische- en financiële dienstverlening is de impact van thuiswerken het kleinst. Horeca en overige dienstverlening, zoals de kapper, zijn het minst geschikt voor de anderhalvemeter economie.
- **Economische impact verschilt tussen sectoren.** Sectoren die afhankelijk zijn van consumentenbestedingen worden nu het hardst geraakt.

Verwachtingen Nederlandse economie

De Nederlandse anderhalvemetereconomie

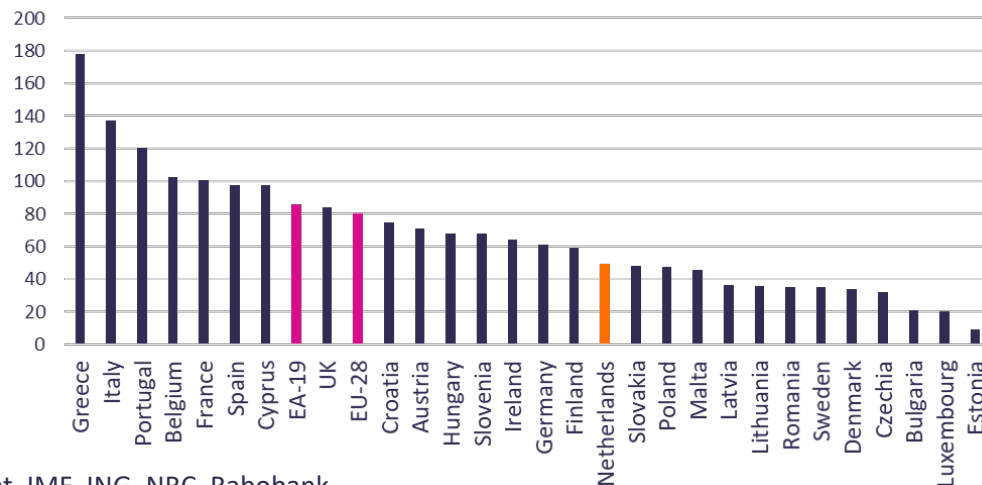
89 procent van de economie kan op anderhalve meter afstand draaien, 43 procent zelfs volledig vanuit huis. In sommige sectoren is afstand houden makkelijker dan in andere

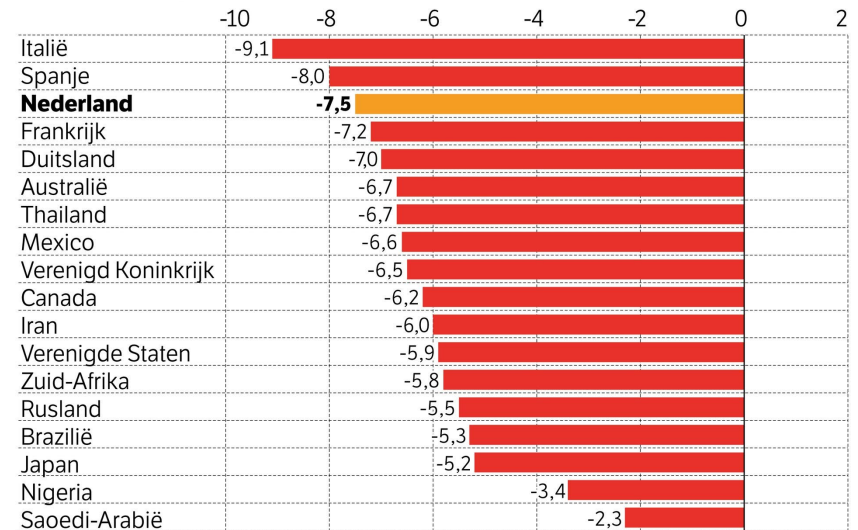
■ thuiswerken mogelijk ■ contactarm werk buitenshuis ■ contactrijk werk buitenshuis

Government debt to GDP ratio (%), 2019Q3

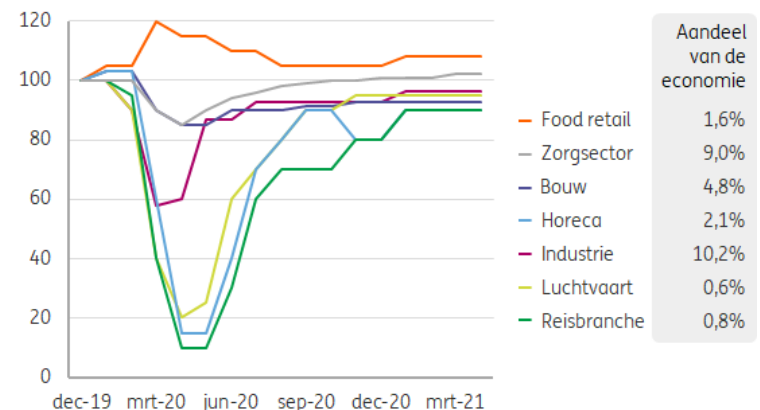

Economische groei in 2020, in procenten op jaarbasis

Dieptepunt basisscenario in april mei voor horeca, reisbranche en luchtvaart

Indicatie verwachte omzetontwikkeling voor enkele sectoren in basisscenario (index, dec 2019 = 100, seizoensgecorrigeerd)

III. Effecten Zuid-Holland en sectoren

Corona-impactmonitor Zuid-Holland #3

Zuid-Hollandse economie

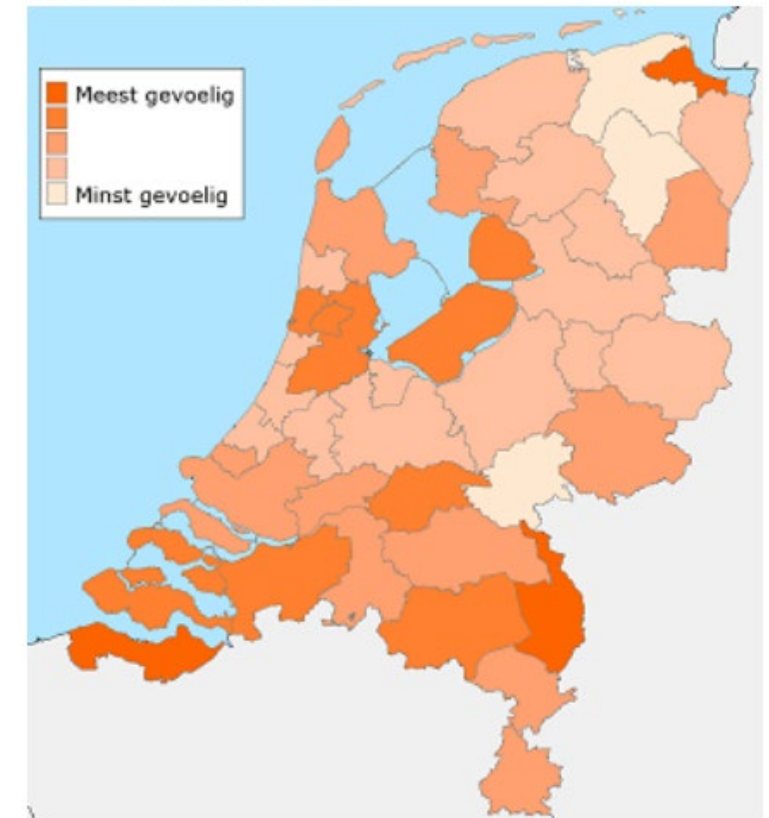
Eerste beelden:

- Het aantal **WW-aanvragen** in Zuid-Holland is in maart met **65% toegenomen** t.o.v. februari 2020.
- Zuid-Holland heeft een erg **internationale economie**: 23% van Nederlandse export, internationaal talent en internationaal opererende kennisinstellingen. Beperkingen internationale handel raken Zuid-Holland.

Verwachtingen:

- Rabobank verwacht dat de economische impact **verschilt tussen regio's**. De economische structuur verschilt tussen regio's, daardoor worden sommige regio's harder geraakt dan andere regio's. Ook het **vestigingsklimaat** is van invloed. Regio's met sterke agglomeratie- en cluster voordelen als Amsterdam en Eindhoven, worden extra hard getroffen door social distancing.
- Rabobank verwacht dat de sectorstructuur en minder sterk aanwezige agglomeratie- en cluster voordelen zorgen dat **Zuid-Holland niet bovengemiddeld gevoelig** is voor de economische gevolgen van de corona crisis.
- De verschillen tussen sectoren zijn echter groot. Juist de export en de dienstensector worden stevig geraakt. Deze in Zuid-Holland bovengemiddeld sterke sectoren leverden in eerdere voorspellingen een grote bijdrage aan de verwachte groei van de regio.
- ING schat dat het tot minimaal **eind 2020** duurt voordat de meeste **sectoren** terug zijn op hun **oude niveau**. Als het virus in de herfst terugkomt, duurt herstel langer.
- Internationaal opererende bedrijven **verleggen op termijn waardeketens** en gaan dichterbij klanten produceren. Mogelijk meer productie en opslag dichterbij huis (bv. in Europa).

Figuur 5: Economische gevoeligheid voor de coronamaatregelen

Bron: RaboResearch

Haven en logistiek

Eerste beelden:

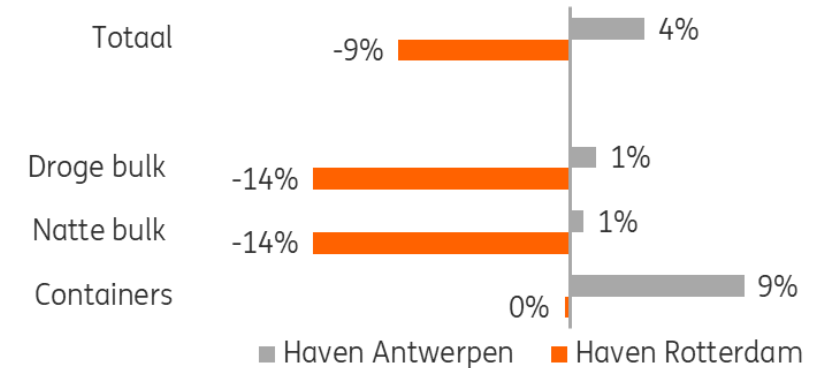
- Afname van internationale productie zorgt voor een **afname van vrachtvolumes**. Vergeleken met 2019 was de **overslag** in het eerste kwartaal van 2020 **9,3% lager**. Rotterdam blijft achter bij Antwerpen, met name vanwege de sterkere focus op China.
- Grote uitdaging in de transport is dat door de verschillende nationale restricties **bemannings niet kan worden gewisseld** in het buitenland niet kan worden gewisseld. Dat betekent dat werknemers op schepen soms maanden in het buitenland zitten.
- Er zijn restricties voor (vracht-)vervoer en is containertransport naar China verstoord. Er is met name een **gebrek aan koelcontainers**, die stil zijn komen te staan in China.
- Veel transportbedrijven melden personeelsoverschotten.
- Het coronavirus zorgt voor ca. **120 miljoen euro per maand aan schade** in de binnenvaart, melden Koninklijke BLN-Schuttevaer en CBRB in een eerste inschatting. Het gaat dan onder meer om economische schade door annuleringen en minder vervoer.
- Uit een enquête van Transport Logistiek Nederland blijkt dat **71% van de leden omzetverlies** hebben geleden. Het gemiddelde omzetverlies is 32,4% (vergeleken met dezelfde periode in 2019).

Verwachtingen:

- De Rotterdamse Haven krijgt de **grootste klap sinds de vorige crisis** en houdt rekening met een **rimp van 10% tot 20%** van overslagvolumes. Tijdens de vorige crisis kromp het overslagvolume in de eerste helft van 2009 met 13,4%.

Haven Rotterdam blijft achter bij Antwerpen door minder olieproducten en containers uit China

Goederenoverslag in ton, eerste kwartaal 2020 jaar op jaar

Bron: Havenbedrijven, ING Economisch Bureau

High tech systemen en materialen

Eerste beelden:

- Druk op **vraag en aanbod**: bedrijven zijn onderdeel van complexe internationale waardeketens, zowel aanbod (bv. Chinese producenten van halffabricaten) als vraag (buitenlandse afnemers).
- Installaties ter plekke zijn onmogelijk dus **orders kunnen niet worden afgemaakt** en producten niet afgeleverd (zeker in buitenland). Dat leidt tot hogere opslagkosten.
- Ook acquisitie wordt daardoor lastiger, vraaguitval kan leiden tot hoge productieverliezen.
- Tegelijkertijd valt de afname in nieuwe orders voor de brede industrie nog relatief mee, zo blijkt uit cijfers van de Nederlandse inkoopmanagersindex voor de industrie. **Met een score van 50,5 scoort Nederland boven het EU-gemiddelde** van 44,5. Italië zakt naar 40,3.
- Er ontstaan **arbeidstekorten**, omdat personeel met lichte klachten wordt geacht uit voorzorg thuis te blijven.
- Uit recent onderzoek van Buck Consultants blijkt wel dat bijna twee derde van de **Chinese fabrikanten**, retailers en logistieke dienstverleners (n=200) **alweer op 80% van hun capaciteit** zijn.

Verwachtingen:

- ABN Amro verwacht een volume **afname van 10%** voor de brede industrie.
- De sector verwacht dat met name **investeringen in machines sterk terugvallen**.
- Van de metaalbedrijven geeft 83% aan nu of op de korte termijn problemen te verwachten als gevolg van het coronavirus. De **afnemende orderpositie** is de grootste zorg.
- Van de leden van FME, verwacht bijna 60% een omzetverlies van 20-50%.

Tuinbouw

Eerste beelden:

- Acute vraaguitval en haperende logistiek.
- Sierteelt wordt in het bijzonder hard geraakt. Onder de ca. 7.000 MKB- en familiebedrijven in de sierteeltketen zijn de eerste bedrijfssluitingen een feit.
- De crisis raakt **elke schakel in de keten** van uitgangsmateriaal tot productie, handel, verwerking en verkoop.
- Dat heeft consequenties voor de Nederlandse economie. Uit cijfers van het CBS blijkt dat de export van sierteelt in 2018 goed was voor €5,4 miljard.
- Bedrijven gespecialiseerd in het leveren aan foodservicebedrijven en buitenlandse groothandels zien hun **markt volledig instorten** door het sluiten van horeca.
- Het kabinet komt met een **steunpakket van €650 miljoen** voor land- en **tuinbouwbedrijven** die door de coronacrisis in de problemen zijn gekomen. Het gaat om een vergoeding van omzetschade en loonkosten. Het meeste geld, 600 miljoen euro, gaat naar de sierteelt en onderdelen van de voedingstuinbouw, die door het wegvallen van de export en de verkoop aan de horeca enorme schade lijden.

Verwachtingen:

- De schade voor de Nederlandse landbouw als geheel wordt geschat op €5 miljard. De Regiegroep Coronacrisis Tuinbouw schat dat voor de sierteelt de **schade oploopt naar €2,2 miljard**.
- **Arbeidstekorten voor oogst ontstaan**, omdat Oost-Europese gastarbeiders (merendeel Pools) huiswaarts zijn gegaan. In de glastuinbouw maakt 31% van de bedrijven gebruik van gastarbeiders.

Geschatte schade Nederlandse sierteelt Schatting Regiegroep Coronacrisis Tuinbouw

Veredeling en vermeerdering	€300 miljoen
Teelt en afzet snijbloemen	€500 miljoen
Potplanten	€685 miljoen
Teelt en afzet van bollen	€340 miljoen
Boomkwekerij	€230 miljoen
Veilingen	€90 miljoen
Totaal	€2,2 miljard

Life sciences and health

Eerste beelden:

- Veel bedrijven in de sector opereren in internationale waardeketens en zijn voor hun werkzaamheden afhankelijk van buitenlandse toeleveranciers.
- In verband met het vertraging van onderzoek en clinical trials worden milestones niet gehaald en is er **extra financiering nodig**.
- Voor sommige bedrijven in de sector zorgt de uitbraak voor een **sterke toename van de werkdruk**. Verschillende bedrijven proberen geneesmiddelen of **vaccins te ontwikkelen** die het coronavirus kunnen stoppen. Daarnaast is de druk op de productie van apparatuur en technologie (zoals beademingsapparatuur) als gevolg van het coronavirus sterk toegenomen.
- Johnson & Johnson investeert samen met de Amerikaanse regering één miljard dollar in de productie van een **mogelijk covid-19-vaccin**. Het vaccin wordt ontwikkeld door de Zuid-Hollandse **farmaceut Janssen V&P** in Leiden.
- De **TU Delft** is erin geslaagd in korte tijd een nood-beademingsapparaat te ontwikkelen dat volledig bestaat uit standaardonderdelen die vrijwel overal ter wereld beschikbaar zijn.

Verwachtingen:

- Er ontstaan kansen voor bedrijven die **digitale zorgconcepten** ontwikkelen en meer **data-oplossingen** vinden hun weg naar de zorg (bijv. voorspelmodellen of modellen voor eerste triage).
- Het kabinet verkent de mogelijkheid om meer **medicijnproductie in Nederland** te doen.

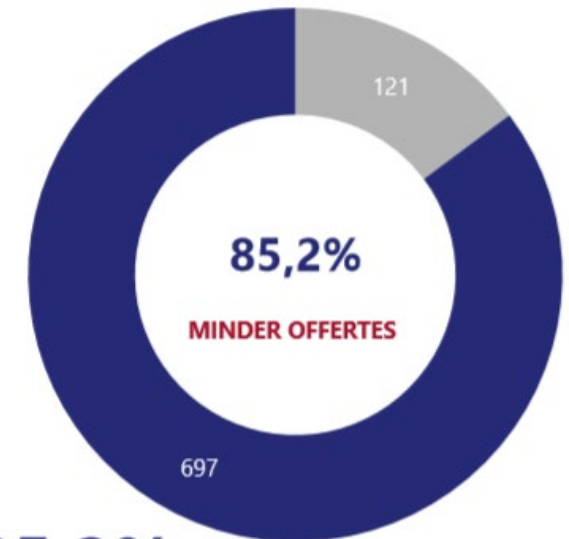
Bouw

Eerste beelden:

- Er ontstaan op sommige plaatsen **arbeidstekorten** als gevolg van (preventief) ziekteverzuim en arbeidsmigranten die niet meer in Nederland zijn. Bouwend Nederland meldt dat meer dan de helft van de respondenten wordt geconfronteerd met hoger ziekteverzuim.
- Door strenge lock downs in het buitenland valt aanlevering materialen stil, een voorbeeld daarvan zijn zonnepanelen.
- Uit een enquête onder 847 leden van Bouwend Nederland blijkt dat bij 61% **het werk gedeeltelijk stil ligt**. In de regio **Randstad Zuid** ligt dat percentage met **53%** het laagst van alle Nederlandse regio's.
- Door verminderde verkeersdruk kunnen projecten in drukke binnenstedelijke gebieden juist naar voren worden getrokken omdat deze makkelijker te realiseren zijn.

Verwachtingen:

- EIB geeft aan dat **40.000 voltijdsbanen weg** zullen vallen door de coronacrisis. Bouwend Nederland is optimistischer. Door gerichte overheidsmaatregelen en door het toepassen van het in protocol Samen veilig doorwerken kan de bouwproductie door blijven gaan.
- Meer dan 85% van de leden van Bouwend Nederland verwacht een afname in het aantal offerteaanvragen te zien.

85,2% van de respondenten verwacht minder offerteaanvragen door de coronacrisis

Detailhandel

Eerste beelden:

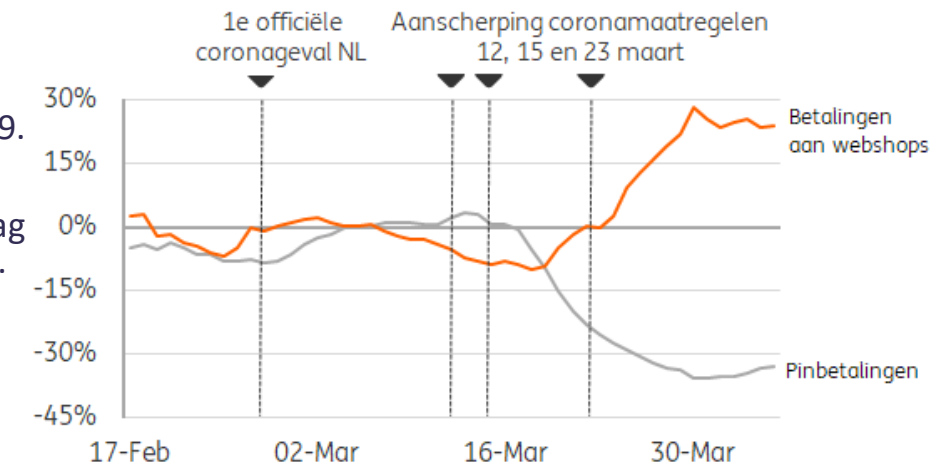
- De detailhandel (ca. 200.000 arbeidsplaatsen in Zuid-Holland) wordt hard geraakt door sterke vraaguitval, als gevolg van genomen crisismaatregelen. Het aantal **pintransacties** in kleding- en schoenenwinkels is ruim **80% lager** dan normaal.
- Bureau RMC constateert dat de **winkelstraten vorige week 79% rustiger** waren dan in 2019. 32% van de Zuid-Hollandse detailhandel is gesloten.
- **Bouwmarkten en supermarkten profiteren.** In supermarkten ligt het gemiddelde pinbedrag gemiddeld 16% hoger. Bij bouwmarkten is het aantal pintransacties met 40% toegenomen. Sommige kleine supermarkten verliezen juist omzet, bijvoorbeeld in grensgebieden, bij tankstations en bij universiteiten.
- Toch is nog steeds circa tweederde van alle retailers open, zo blijkt uit onderzoek van Locatus.
- **Webshops profiteren.** Het aantal pinbetalingen ligt daar fors hoger.

Verwachtingen:

- ABN Amro verwacht een volume afname van 8% voor de sector.
- Als de crisis langer duurt treedt er mogelijk een **blijvend substitutie effect** op van offline naar online.
- Consumenten stellen grote aankopen uit. De situatie is in het bijzonder **problematisch voor seizoensgebonden producten** waarbij inhaalvraag (uitstel) niet mogelijk is. Van uitstel komt daar afstel.

Aantal pinbetalingen ruim een derde lager

Verandering aantal transacties t.o.v. jaar eerder, 7-daags gemiddelde

Laatste datapunt: zondag 5 april 2020

Bron: ING

Toerisme

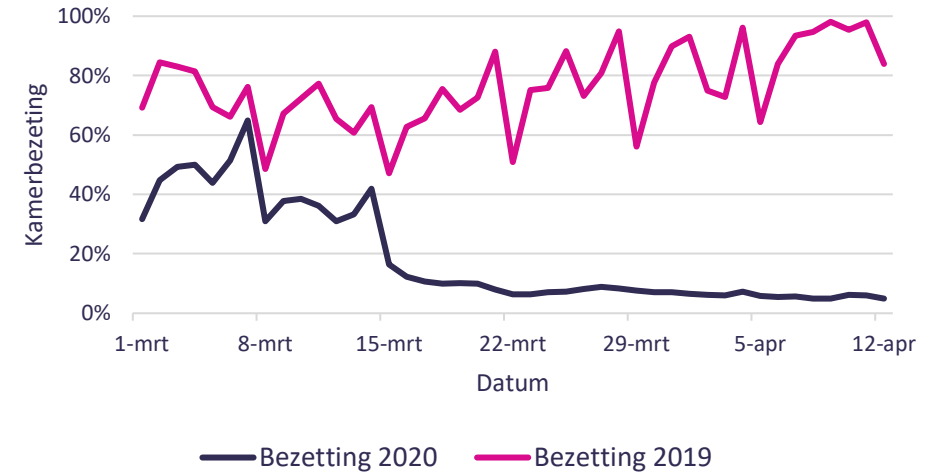
Eerste beelden:

- De horeca (ca. 70.000 arbeidsplaatsen in Zuid-Holland) wordt erg hard geraakt door de crisis. Dit is zichtbaar in de **afname van pinbetalingen** van 80%.
- Restaurants en cafés zijn gesloten, maar ook hotels draaien minder omzet door wegblijvende zakenreizigers en toeristen.
- Deel van het geld dat mensen normaalgesproken uitgeven aan horeca wordt **nu uitgegeven in supermarkten**.
- De hotelkamerbezetting is drastisch gedaald, zo blijkt uit cijfers voor Den Haag. Bijna de helft van de grootste 25 Haagse hotels is inmiddels gesloten.
- De Keukenhof gaat dit jaar niet open. Dat raakt niet alleen 1.300 tijdelijke medewerkers maar ook mensen werkzaam in o.a. vervoer en bij toeleveranciers.

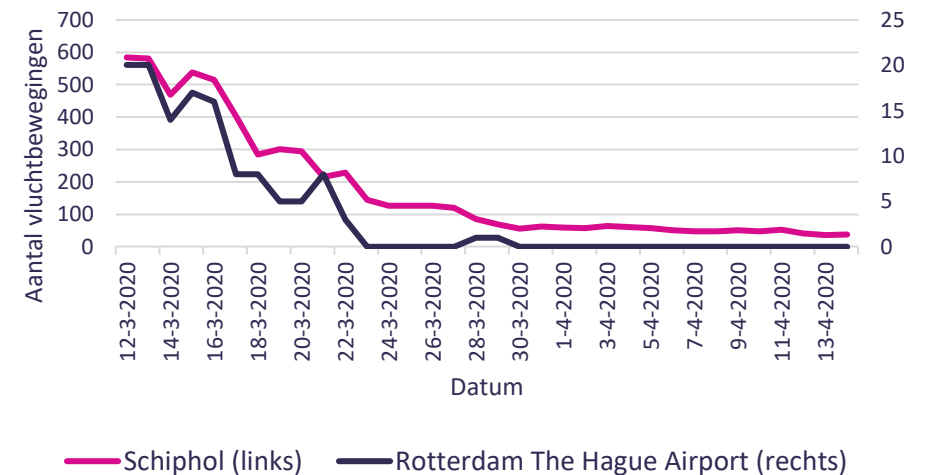
Verwachtingen:

- ABN Amro verwacht een volume afname van 15%.
- EventPlatform verwacht dat de Nederlandse **evenementenbranche €3,5 miljard omzet misloopt**. De verwachting is dat 48.000 banen verdwijnen.
- Luchtvaartmaatschappijen gaan het **slechtste jaar ooit** tegemoet.
- Voor de horeca verwacht ING **omzetsdalingen** tussen de 80-90%.

Hotelkamerbezetting Den Haag
2019 versus 2020

Aantal vluchten op Nederlandse vliegvelden
naar minimaal niveau

Startups en scale-ups

Eerste beelden:

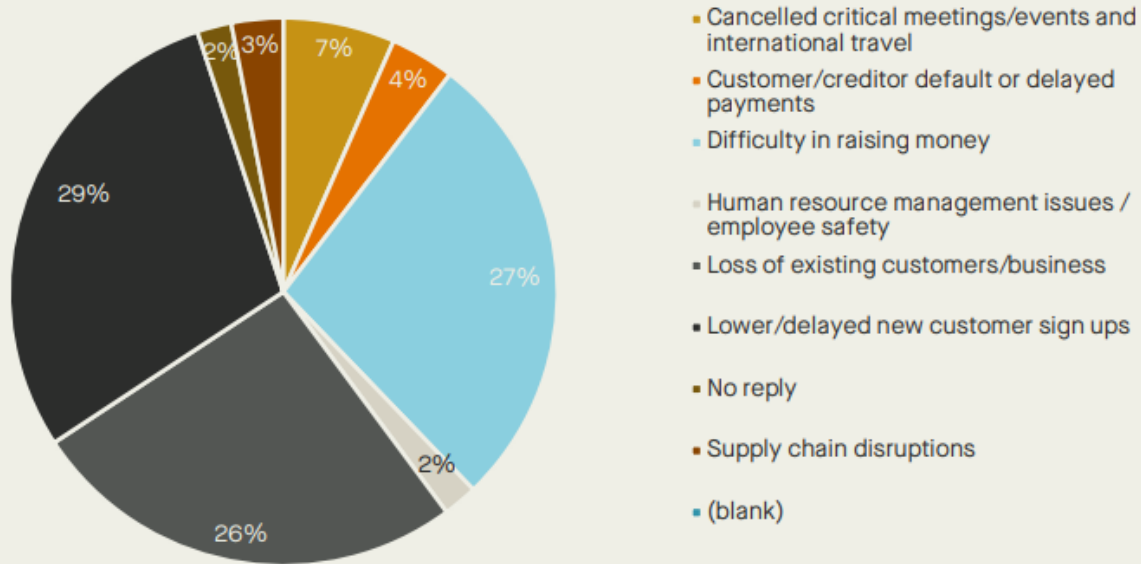
- **Liquiditeit is een grote zorg** voor startups en scale-ups. Het merendeel van de startups heeft €100.000 tot €400.000 nodig om de komende drie maanden te overleven.
- Het aantrekken van nieuwe klanten en het behouden van bestaande klanten (**vraaguitval**) zijn grote zorgen. De helft van de startups heeft al omzetverlies geleden.
- Door deze combinatie van factoren **verwacht 86%** van de bedrijven aan binnen 6 maanden **in de financiële problemen te komen**. Overbruggingsfinanciering wordt genoemd als de belangrijkste behoefte van startups.
- Startups in de hele vroege fase (proof-of-concept) worden minder hard geraakt omdat zij bezig zijn met de ontwikkeling van een product en nog geen omzet maakten. Wel is het ophalen van vervolffinanciering ook voor deze groep momenteel erg lastig.
- Inmiddels heeft het kabinet bekendgemaakt **€ 100 miljoen beschikbaar** te stellen voor **overbruggingsleningen** aan startups, scale-ups en innovatieve MKB-bedrijven. Deze leningen zullen verstrekt gaan worden via de **regionale ontwikkelingsmaatschappijen** (ROM's) in Nederland, zoveel mogelijk samen met private investeerders.
- Dit is bedoeld als een **noodinstrument** om te zorgen voor een **tijdelijke overbrugging** naar “break-even” of een vervolgronde. De hoogte van de leningen varieert tussen de €50.000 en €2 miljoen. Voor grotere bedragen werken ROM's samen met Invest NL.

Verwachtingen:

- De risico's voor startups en scale-ups zijn groot. Circa de helft van deze bedrijven dreigt de komende 3-4 maanden in acute financiële nood te komen. Naast het nemen van kosten reducerende maatregelen is het beschikbaar komen van **overbruggingsfinanciering** voor deze doelgroep cruciaal.

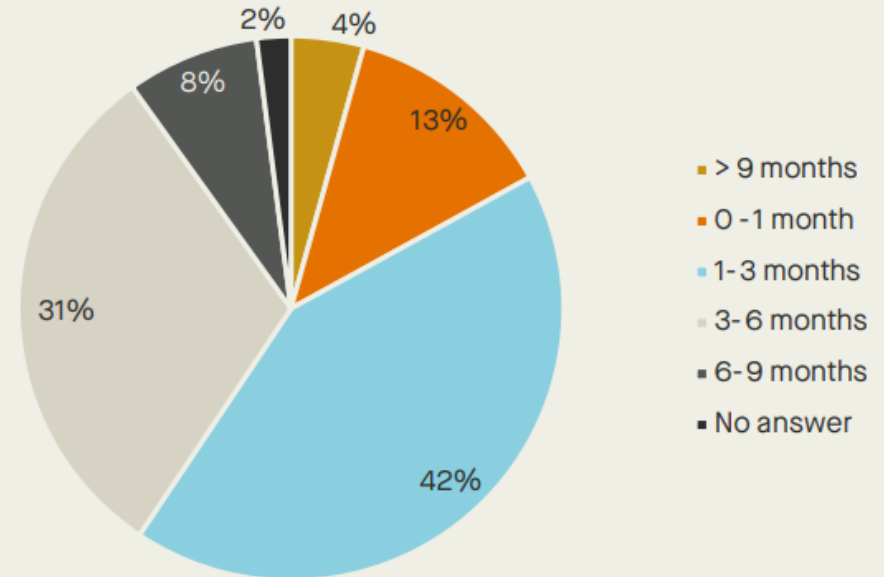
Startups en scale-ups

What concerns you most about the current Corona Virus situation?

Bron: Techleap enquête (25 maart 2020), n = 445.

When do you expect the financial impact to become critical?

IV. Maatregelen Rijksoverheid en decentrale overheden

Corona-impactmonitor Zuid-Holland #3

Maatregelen Rijksoverheid

Rijksoverheid

Noodpakket voor banen en economie

Tijdelijke financiële regelingen

✓ = regeling is open

Tegemoetkoming inkomsten en salarissen		
Noodmaatregel Overbrugging voor Werkgelegenheid (NOW)	Voor wie? Werkgevers met ten minste 20% omzetverlies	Waar aanvragen? UWV.nl
Coulance rond schriftelijk vastleggen vast contract ✓	Werkgevers	Belastingdienst.nl/coronavirus
Overbruggingsregeling zelfstandig ondernemers (Tozo) ✓	Zelfstandig ondernemers, waaronder ZZP'ers	Eigen gemeente
Tegemoetkoming Ondernemers Getroffen Sectoren COVID-19 (TOGS) ✓	MKB ondernemers die direct getroffen worden door overheidsmaatregelen**	rvo.nl/tegemoetkomingcorona
Uitstel belastingen		
Uitstel van belastingbetaling ✓	Alle ondernemers en zzp'ers	Belastingdienst.nl/coronavirus
Verlaging invorderingsrente ✓	Alle ondernemers en zzp'ers	Gaat automatisch
Verlaging belastingrentes	Alle ondernemers en zzp'ers	Gaat automatisch
Wijziging voorlopige aanslag ✓	Alle ondernemers en zzp'ers	Mijn Belastingdienst (Zakelijk)
Toerismebelasting	Bedrijven in horeca en vrijetijdbranche	Eigen gemeente
Versoepeling kredieten		
Verruiming Borgstelling MKB	ZZP en MKB*	Uw kredietverstrekker
Borgstellingskrediet Landbouw (BL) ✓	Agrarisch ondernemers	Uw kredietverstrekker
Garantie Ondernemingsfaciliteit (GO-regeling) ✓	MKB en Grootbedrijf	Uw kredietverstrekker
Qredits ✓	Zelfstandigen en mkb	Qredits.nl

* m.u.v. erboef sectoren, zie rvo.nl/erboef

** mits fysieke inrichting buitenshuis en actief in geselecteerde sectoren

27 maart 2020

- Meer informatie over de getroffen maatregelen voor ondernemers vindt u op het [KvK Coronaloket](https://www.kvk.nl/coronaloet).
- De Rijksoverheid heeft inmiddels ook aanvullende maatregelen genomen voor de [agrarische sector](#) en [startups en scale-ups](#).
- VNO NCW en MKB Nederland hebben een [tool ontwikkeld](#) waarmee bedrijven kunnen berekenen hoe coronaregelingen specifieke ondernemingen helpen.

Maatregelen overheden Zuid-Holland

Maatregelen van Rotterdam & Den Haag

Voorlichting, communicatie en dienstverlening

1. Uitbreiding informatievoorziening voor ondernemers (waaronder ZZP-ers):
 - Extra inzet via ondernemersloket (telefonisch, mail en website) begeleiding
 - Hulp bij aanvragen Tijdelijke Noodmaatregel Overbrugging Werkbehoud.
 - Gebeurt ook veel in de stad zelf
2. Opschaling dienstverlening van bureau zelfstandigen.
3. Extra inzet op accountmanagement bedrijven.
4. Deelname gemeentelijk crisisteam met vertegenwoordigers bedrijfsleven.

Tijdelijke stimulerende maatregelen

1. Coulant omgaan met prestatieafspraken in subsidievoorwaarden.
2. Faciliteren van afhaal- & bezorgdiensten: parkeren, laden/lossen, openings- en sluitingstijden en versneld opnemen in exploitatievergunning.
3. Tijdelijke openstelling groothandels voor particulieren.
4. Extra lokaal en sociaal inkopen/opdracht verlenen waar (wettelijk) mogelijk.
5. Inspanningen om omzetverlies in te lopen, bijvoorbeeld via tijdelijke extra marketing.

Maatregelen voor verlichting van liquiditeitsdruk 1/2

1. Uitstellen betaling: toeristenbelasting, OZB-heffing, bedrijfsparkeervergunningen.
2. Opschorten heffing Bedrijveninvesteringszones (BIZ).
3. Maatwerkmogelijkheden huur en heffing gemeentelijk vastgoed en grond.
4. Betalingsregeling bij achterstallige belastingbetalingen.
5. Verlaging invorderingsrente van 4% naar 0,01 %.
6. Opschorten boetes, aanmaningen en beslaglegging.
7. Uitstellen betalingen via eenvoudige aanvraag. Extra ambtelijke
8. Uitstellen van dividendbetalingen.
9. Versnelde bevoorschotting van subsidies.
10. Ongebruikte ruimte van EU subsidies inzetten voor Corona-maatregelen.
11. *Kredietverstrekking aan individuele bedrijven is complex. Wie help je wel en wie niet? Staatssteun? Level Playing Field? Wie heeft goede ideeën?*

Vervolgstappen

1. Focus op uitwerking en uitvoering
2. Aandacht voor sectoren die buiten de rijksmaatregelen vallen (o.a. start ups/scale ups, OV bedrijven, en ?)
3. Midden lange termijn en lange termijn stappen
4. Monitoring

➤ Naast de Rijksoverheid komen ook diverse Zuid-Hollandse gemeenten en de provincie met maatregelen.

➤ Ter illustratie een overzicht van de maatregelen van Rotterdam en Den Haag. Informatie vindt u op de websites van de verschillende gemeenten en de provincie.

Maatregelen Provincie Zuid-Holland

- Inzicht in economische impact via de [Coronamonitor](#) Zuid-Holland
- Bijdrage aan crisisorganisatie tuinbouw
- Startup in Residence: [ResilientSociety](#): op dit platform kunnen innovatieve bedrijven oplossingen aandragen voor vraagstukken die door de coronacrisis zijn ontstaan
- Vanuit het programma SMITZH wordt de [Zuid-Hollandse maakindustrie](#) opgeroepen middelen of diensten beschikbaar te stellen ter bestrijding van de coronacrisis
- Op dinsdag 14 april heeft het College van Gedeputeerde Staten een [brief](#) aan de Provinciale Staten gestuurd met [concrete maatregelen](#) vanuit de provincie

V. Bronnen

Corona-impactmonitor Zuid-Holland #3

Bronnen

- ABN AMRO (2020). Invloed coronacrisis op Nederlandse economie. Via: <https://insights.abnamro.nl/2020/03/invloed-coronacrisis-op-nederlandse-economie/>
- Algemeen Dagblad (3 april 2020). Slimme studenten TU Delft strijden mee tegen corona: snel nieuwe beademingsapparatuur in de maak. Via: <https://www.ad.nl/delft/slimme-studenten-tu-delft-strijden-mee-tegen-corona-snel-nieuwe-beademingsapparatuur-in-de-maak~aaca1d18/>
- AWWN (26 maart 2020). Effecten van de coronacrisis op bedrijven.
- BBC (16 maart 2020). Coronavirus: A visual guide to the economic impact. Via: <https://www.bbc.com/news/business-51706225>
- Buck Consultants International (7 april 2020). Chinese logistieke ketens herstellen zich snel, maar reorganisatie van supply chains is noodzakelijk. Via: <https://www.bciglobal.nl/nl/chinese-logistieke-ketens-herstellen-zich-snel--maar-reorganisatie-van-supply-chains-is-noodzakelijk>
- Bureau Louter (16 maart 2020). Ontwikkelingen Corona besmettingen. Via: https://www.bureaulouter.nl/index.php?url=https://www.bureaulouter.nl/index_.php_qstn_
- Bureau RMC (2020). Corona en de drukte in de winkelstraten. Via: <https://www.rmc.nl/>
- CBS (2020). Op consumenten gerichte branches veel negatiever over economisch klimaat. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/14/op-consumenten-gerichte-branches-veel-negatiever-over-economisch-klimaat>
- CBS (2020). Producentenvertrouwen daalt in maart. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/14/producentenvertrouwen-daalt-in-maart#id=undefined>
- CBS (5 november 2019). Hoogste exportverdiensten dankzij machines. Via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/45/hoogste-exportverdiensten-dankzij-machines>
- CPB (2020). Scenario's coronacrisis. Via: <https://www.cpb.nl/scenarios-coronacrisis>
- Economic Board Zuid-Holland (2019). Economische Monitor Zuid-Holland. Via: https://issuu.com/innovationquarter/docs/economische_monitor_zuid-holland_20
- Economisch Instituut voor de Bouw (3 april 2020). Vooruitzichten voor de bouw na de coronacrisis. Via: <https://www.eib.nl/pdf/Notitie%20Vooruitzichten%20voor%20de%20bouw%20na%20de%20coronacrisis.pdf>
- Erasmus Centre For Entrepreneurship (2019). Scaleup Dashboard 2019. Via: <https://ece.nl/research/scaleup-research/>
- Eurostat (2019). Government debt down to 86.1% of GDP in euro area. Via: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9510404/2-21012019-AP-EN.pdf/97de2ad5-5b7e-4de9-ab36-7bbf8773aad0>
- Financial Times (2020). Coronavirus latest: Oil prices fall to 17-year lows. Via: <https://www.ft.com/content/5919c6fb-1f5f-315d-8353-94f04afcf340>
- Financieel Dagblad (20 maart 2020). Jonge techbedrijven in acute geldnood. Via: <https://fd.nl/ondernemen/1338563/jonge-techbedrijven-in-acute-geldnood-plan-voor-massaal-krediet-in-de-maak>
- Financieel Dagblad (17 maart 2020). Directeur Planbureau acht een scenario zoals in 2008 heel reëel. Via: <https://fd.nl/economie-politiek/1338337/op-deze-recessie-kan-ik-nog-geen-getal-plakken>
- Financieel Dagblad (31 maart 2020). FNV ziet nu al drie tot vijf keer zoveel WW-aanvragen. Via: <https://fd.nl/economie-politiek/1339470/fnv-veel-meer-ww-aanvragen-door-coronacrisis>
- FME (23 maart 2020). Impact coronavirus Nederlandse technologische industrie.
- FME (6 april 2020). "Zo snel mogelijk NOW 2.0 optuigen". Via: <https://www.fme.nl/nl/nieuws/zo-snel-mogelijk-now-20-optuigen>
- Holland BIO (31 maart 2020). Cruciale biotech sector vergt corona-steun op maat. Via: <https://www.hollandbio.nl/nieuws/cruciale-biotech-sector-vergt-corona-steun-op-maat/>
- IMF (14 april 2020). The Great Lockdown: Worst Economic Downturn Since the Great Depression. Via: <https://blogs.imf.org/2020/04/14/the-great-lockdown-worst-economic-downturn-since-the-great-depression/>
- ING (2 april 2020). Countries hit most by the coronavirus value chain shock. Via: <https://think.ing.com/articles/countries-hurt-most-by-covid-19-global-value-chain-shock/>
- ING (2020). Coronavirus en de effecten op sectoren. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onze-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/coronavirus-en-de-effecten-op-sectoren.html>
- ING (2020). Coronavirus en effecten op pintransacties. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onze-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/coronavirus-en-effecten-op-pintransacties.html>
- ING (2020). Hoe zien we de effecten van de coronacrisis terug in de pintransacties? Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onze-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/coronavirus-en-effecten-op-pintransacties.html>
- ING (2020). Nowcast Impact van Coronavirus op de economie. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/onze-economie/de-nederlandse-economie/publicaties/nowcast-impact-van-coronavirus-op-de-economie.html>
- ING. (2019). Arbeidsmarkt blijft zwakke plek in Zuid-Holland. Via: <https://www.ing.nl/zakelijk/kennis-over-de-economie/jouw-provincie/voorzichten-regios/regios/zuid-holland.html>
- InnovationQuarter (2020). InnovationQuarter en het Coronavirus. Via: <https://www.innovationquarter.nl/innovationquarter-en-het-coronavirus/>
- InnovationQuarter (7 april 2020). €100 miljoen voor overbruggingsfinanciering voor startups via regionale ontwikkelingsmaatschappijen. Via: <https://www.innovationquarter.nl/e100-miljoen-voor-overbruggingsfinanciering-voor-startups-via-regionale-ontwikkelingsmaatschappijen/>
- Intelligence Group (7 april 2020). Bijna een kwart minder nieuwe vacatures (-24%) ten opzichte begin 2020. Via: <https://intelligence-group.nl/nl/nieuws/bijna-een-kwart-minder-nieuwe-vacatures-24-ten-opzichte-begin-2020>
- Isenberg, D. (12 april 2020). Drivers in the new Coronomy. Via: https://www.linkedin.com/posts/disenberg_systemschange-ecosystems-scalingup-activity-6654419192919404544-7rTq
- Kamer van Koophandel (6 april 2020). Aantal starters stabiliseert in eerste kwartaal 2020, 3% meer faillissementen. Via: <https://www.kvk.nl/over-kvk/media-en-pers/nieuws-en-persberichten/aantal-starters-stabiliseert-in-eerste-kwartaal-2020-3-procent-meer-faillissementen/>
- Koninklijke Metaalunie (14 april 2020). MKB-metaal verwacht grootste klap na de zomer. Via: <https://metaalunie.nl/Details/2020/04/14/MKB-metaal-verwacht-grootste-klap-na-de-zomer>
- Koninklijke Metaalunie (27 maart 2020). Metaalunie onderzoek naar gevolgen coronavirus: MKB-metaal nu al onder grote druk.
- Leiden Bioscience Park (2020). Corona update. Via: <https://leidenbiosciencepark.nl/corona-update>
- Locatus (9 april 2020). Ruim twee derde van de Nederlandse retail is open. Via: <https://locatus.com/blog/ruim-tweederde-van-de-nederlandse-retail-nog-open/>
- LUMC. LUMC doet onderzoek naar nieuwe coronavirus-remmers. Via: <https://www.lumc.nl/over-het-lumc/nieuws/2020/Maart/lumc-doet-onderzoek-naar-coronavirus-remmers/?year=2020&month=2>
- NOS (16 april 2020). Rotterdamse haven houdt rekening met krimp van 20 procent. Via: <https://nos.nl/artikel/2330653-rotterdamse-haven-houdt-rekening-met-krimp-van-20-procent.html>

Bronnen

- NRC Handelsblad (27 maart 2020). Knot bepleit corona-vangnet voor eurolanden. Via: <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/03/27/knot-bepleit-corona-vangnet-voor-eurolanden-a3995118>.
- NU.nl (14 april 2020). Ruim 85.000 ondernemingen melden zich voor loonkostenregeling. Via: <https://www.nu.nl/economie/6044712/ruim-85000-ondernemingen-melden-zich-voor-loonkostenregeling.html>
- Nu.nl (29 maart 2020). Rabobank, ING en ABN keren geen winst uit na oproep ECB en DNB. Via: <https://www.nu.nl/economie/6041193/rabobank-ing-en-abn-keren-geen-winst-uit-na-oproep-ecb-en-dnb.html?redirect=1>
- Rabobank (16 april 2020). De anderhalvemeter economie van Nederland gemeten. Via: https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/april/de-anderhalvemeter-economie-van-nederland-gemeten/?utm_campaign=5d8ca29eb738b20001bf1da7&utm_content=5e9801bc419a6d000133e016&utm_medium=smarpshare&utm_source=linkedin
- Rabobank (2020). Blik op de wereld: coronavirus houdt wereldeconomie in zijn greep. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/blik-op-de-wereld/#84618513-80a2-4a52-9661-17fec895f21>
- Rabobank (2020). Coronavirus duwt economie van de eurozone in een recessie. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/coronavirus-duwt-economie-eurozone-in-recessie/>
- Rabobank (2020). Nederland: coronavirus halveert economische groei. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/nederland-coronavirus-halveert-economische-groei/>
- Rabobank (2020). Nederlandse economie krimpt dit jaar harder dan in 2009. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/april/nederlandse-economie-krimpt-dit-jaar-harder-dan-in-2009/>
- Rabobank (2020). Sectorprognoses. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/maart/sectorprognoses-productiedalingen-in-veel-sectoren-door-coronavirus/>
- Rabobank (9 april 2020). Effecten van coronacrisis op regionale economieën. Via: <https://economie.rabobank.com/publicaties/2020/april/effecten-van-coronacrisis-op-regionale-economieën/>
- Rijksoverheid (15 april 2020). 650 miljoen voor aanvullende maatregelen agrarische sector op noodpakket. Via: <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/04/15/650-miljoen-voor-aanvullende-maatregelen-agrarische-sector-op-noodpakket>
- RIVM (geraadpleegd op 2 april 2020). Coronavirus kaart van Nederland per gemeente. Via: <https://www.rivm.nl/coronavirus-kaart-van-nederland-per-gemeente>.
- RTLZ (2020). Aanvragen werktijdverkorting door het dak: 5000 bedrijven melden zich. Via: <https://www.rtlz.nl/beurs/bedrijven/artikel/5055416/werktijdverkorting-corona-ww-deeltijd-ww-virus-bedrijven-5000>
- Scheepvaartkrant (17 maart 2020). Coronavirus zorgt ook voor maatregelen en problemen in de binnenvaart [dossier]. Via: <https://www.scheepvaartkrant.nl/nieuws/corona-virus-zorgt-ook-voor-maatregelen-en-problemen-de-binnenvaart-dossier>
- Sifted (2020). Fundraising during coronavirus: Are startups screwed? Via: <https://sifted.eu/articles/startup-fundraising-coronavirus/>
- Stec Groep (25 maart 2020). Coronacrisis en retail. Via: <https://stec.nl/coronacrisis-en-retail/03/>
- Stichting MKB financiering (2020). 50.000 non-bancaire gefinancierde ondernemers willen ook Corona-steunmaatregelen. Via: <https://www.stichtingmkbfinanciering.nl/50-000-non-bancaire-gefinancierde-ondernemers-willen-ook-corona-steunmaatregelen/>
- Techleap (2020). The Dutch Tech Ecosystem and COVID-19 report. Via: https://issuu.com/techleap/docs/covid-19_report_march_finalfinal
- The Economist (16 maart 2020). More than 80 countries have imposed travel bans to curb the new coronavirus.
- TLN (8 april 2020). TLN brengt gevolgen coronacrisis voor transport in beeld. Via: <https://www.tln.nl/nieuws/tln-brengt-gevolgen-coronacrisis-voor-transport-in-beeld/>
- Trouw (24 maart 2020). Schouten wil Europees geld om faillissementen van boeren te voorkomen. Via: <https://www.trouw.nl/economie/schouten-wil-europees-geld-om-faillissementen-van-boeren-te-voorkomen~b3039b43/?referer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
- TU Delft (14 april 2020). Wetenschappers ontwerpen beademingsapparaat gemaakt van standaardonderdelen. Via: <https://www.tudelft.nl/2020/3me/april/wetenschappers-ontwerpen-beademingsapparaat-gemaakt-van-standaardonderdelen/>
- UWV (7 april 2020). Inventarisatie van acute personeelstekorten en -overschotten. Via: <https://www.werk.nl/arbeidsmarktinformatie/images/acute-personeelstekorten-en-overschotten-7-april-2020.pdf>
- UWV. Nieuwsflits Arbeidsmarkt Maart 2020 (2020). Via: <https://www.uwv.nl/overuwv/Images/nieuwsflits-arbeidsmarkt-maart-2020.pdf>
- Vereniging Innovatieve Geneesmiddelen (maart 2020). Janssen verwacht in september start klinisch onderzoek mogelijk coronavaccin. Via: <https://www.vereniginginnovatievegeneesmiddelen.nl/nieuwsberichten/2020/03/website/janssen-verwacht-in-september-start-klinisch-onderzoek-mogelijk-coronavaccin>
- VNO-NCW (2020). Enquêteresultaten. Via: <https://www.vno-ncw.nl/forum/enquete-wijst-uit-bedrijfsleven-over-hele-linie-getroffen-door-coronacrisis>
- World Economic Forum (2020). Coronavirus is disrupting global value chains. Here's how companies can respond. Via: <https://www.weforum.org/agenda/2020/02/how-coronavirus-disrupts-global-value-chains/>
- World Trade Organization (8 april 2020). Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy. Via: https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm.